

Analiza francuskog i engleskog muškog odijela druge polovice 18. stoljeća

Škondro, Marta Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Textile Technology / Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:201:763413>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Textile Technology University of Zagreb - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Tekstilno - tehnološki fakultet
Zavod za dizajn tekstila i odjeće

Marta Marija Škondro

**ANALIZA FRANCUSKOG I ENGLESKOG MUŠKOG ODIJELA DRUGE
POLOVICE 18. STOLJEĆA**

Završni rad

Zagreb, veljača 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Tekstilno - tehnološki fakultet
Zavod za dizajn tekstila i odjeće

Marta Marija Škondro

**ANALIZA FRANCUSKOG I ENGLESKOG MUŠKOG ODIJELA DRUGE
POLOVICE 18. STOLJEĆA**

Završni rad

Mentor:

Izv.prof.dr.sc. Katarina Nina Simončić

Zagreb, veljača 2020.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA:

Zavod za dizajn tekstila i odjeće

Modul: Modni dizajn

Broj stranica: 33

Broj slika: 12

Broj literaturnih izvora: 6

Članovi povjerenstva:

1.doc.dr.sc. Renata Hrženjak, predsjednik

2.doc.dr.sc. Irena Šabarić, član

3.izv.prof.dr.sc. Katarina Nina Simončič, član

4.pred. Marin Sovar, zamjenik člana

Student: Marta Marija Škondro

Lokalni matični broj studenta:10260/TMD

Datum predaje rada:

Datum obrane rada:

Ocjena:

IZJAVA O AUTORSTVU PREDDIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisao/la preddiplomski rad pod naslovom

Analiza francuskog i engleskog muškog odijela druge polovice 18. stoljeća

i da sam njegov/a autor/ica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

(ime i prezime studenta)

(potpis)

Zagreb, _____

SADRŽAJ

1. UVOD.....	2
2. FRANCUSKA I ENGLJESKA U 18.STOLJEĆU.....	3
2.1. Od vladavine Luja XIV. do francuske revolucije i pojave Napoleona	3
2.2. Povijesni osvrt na Englesku i njezine kolonije tijekom 18. stoljeća.....	6
2.3. Tehnološki i trgovački napredak.....	7
3. MUŠKA MODA U 18. STOLJEĆU.....	11
3.1.Francuska.....	11
3.2.Engleska.....	23
4. ZAKLJUČAK	31
5. LITERATURA	32

Analiza francuskog i engleskog muškog odijela u drugoj polovici osamnaestog stoljeća

SAŽETAK

Tema završnog rada bavi se istraživanjem uloge muškog odijela unutar francuskog i engleskog društva druge polovice osamnaestog stoljeća. Analizirati će se razlike u oblikovanju forme, ukrasa, tkanine koje su se poštovala u dvije različite zemlje. Za potrebe toga napraviti ćemo i osvrnuti se na povijest svakodnevice tih dviju zemalja u razdoblju istraživanja. Naime 18. stoljeće muškoj modi daje temelje za njegov kreativan razvoj tijekom 19. stoljeća.

ključne riječi: Francuska, Engleska, muško odijelo, moda, osamnaesto stoljeće

Analasys of the French and English men's suit in the second half of the eighteenth century

ABSTRACT

The subject of this dissertation is to investigate the role of man's suit inside of French and English society in the second half of the eighteenth century. The differences in the shaping of the form, decoration and fabric that were revered in two different countries, will be analyzed. For this purpose, we will make and look at the everyday life of these two countries during the research period. Namely, the 18th century gave men's fashion the basis for its creative development during the 19th century.

key words: France, England, men's suit, fashion, eighteenth century

1.UVOD

Završni rad problematizira razvoj muškog odijela tijekom druge polovice osamnaestog stoljeća Francuske i Engleske. Ukazuje na trendove i društveno-političke utjecaje koje su pridonjele njegovom razvoju. Kompozicija troslojnog muškog odijela stvorena je u 18. stoljeću i time postaje temelj muške mode sve do danas. Budući da su Francuska i Engleska vodeće velesile kako i u modnom svijetu pa tako i u industrijskom, u ovom radu fokusirati ćemo se na te dvije zemlje. Vremensko razdoblje istraživanja povezuje se sa povijesnim stilskim razdobljima rokokoja i dobom prosvjetiteljstva, posebno se osvrće na dinastiju Bourbona. Također je veći naglasak na francuski dvor te doprinos odijela i mode na nadolazeće 19. stoljeće.

Muška moda pred kraj 18. stoljeća napušta prepoznatljive statuse simbola i fokusira se na pojednostavljene modne dodatke. Upravo taj modni zamah koji započinje pred kraj 18. stoljeća uvelike će utjecati na čitavo 19. stoljeće, s jedne strane Francuska koja će zadržati svoju kreativnost i maštovitost, s druge strane Engleska koja će fokusirati na jednostavnost, funkcionalnost i perfekciju izrade. Od sedmogodišnjeg rata, i potpisivanja primirja pa sve do početka francuske i američke revolucije, ove dvije zemlje su jedna drugoj priuštile napetosti te praktički i dvoboj što se tiče nošenja najnovije mode.

U istraživanju teme uvelike su pomogli autori koji se u svojim pregledima dotiču ili upravo ističu muško odijelo kao odraz društveno političkog razdoblja i te autore ubrajamo Giorgio Riello i Peter McNeil *The Fashion History Reader Global perspective* (2010.), Enrico Cravetto, *Povijest 12 Kolonijalizami građanske revolucije* (2008.), Katarina Nina Simončič, *Picturing gender: From Identity Code to Resistance Code in Fashion Culture* (2016.), François-Marie Grau *Povijest odijevanja* (2008.) pri čemu je njezina knjiga doprinjela boljem shvaćanju tada nošenih elemenata, François Boucher *20,000 Years of Fashion* (1987.), u kojem se opisuje ekonomsko, industrijsko i modno shvaćanje osamnaestog stoljeća. Te knjiga Trpimira Macana i Franka Miroševića, *Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. Stoljeću* (1993.) s kojom ćemo obraditi tadašnju povijest Engleske i Francuske.

2. FRANCUSKA I ENGLJESKA U 18. STOLJEĆU

U ovom dijelu završnog rada analizirati će se svakodnevica francuskih i engleskih društvenih, političkih i gospodarskih događaja u 18. stoljeću koji su utjecali na razvoj modnih trendova. Trpimir Macan i Franko Mirošević donose izvanredan prikaz državnog presjeka predkraj 18. stoljeća. Knjiga Francois Bouchera nam ukazuje na razvoj tekstilne industrije.

2.1. Od vladavine Luja XIV. do francuske revolucije i pojave Napoleona

Trpimir Macan i Franko Mirošević (1993.) navode da je na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće Francuskom vladao Luj XIV (vladavina od 1643. -1715.). Za vrijeme njegove vladavine, apsolutna monarhija postigla je vrhunac razvoja, a Francuska je uspostavila hegemoniju u Europi. Luj XIV utemeljio je jaku apsolutnu vlast i vladavinu dvorskog apsolutizma. Potkraj 17. stoljeća i početkom 18. stoljeća Francuska je gospodarski sve više slabila. Ratovi i izdaci kraljevskom dvoru u Versaillesu iscrpili su državnu blagajnu koju je merkantilistička Jean-Baptiste Colbertova (1619.-1683.) politika napunila. Na kraju vladavine Luja XIV Francuska se nalazila pred bankrotom. Na početku 18. stoljeća Francuska je zaratila s Velikom Britanijom, Nizozemskom i Austrijom, zbog španjolskog nasljedstva. Rat je završio 1713. mirom u *Utrechtu*. Tim mirom unuk Luja XIV, Filip postao je španjolski kralj bez prava nasljedstva francuske krune. Španjolske posjede u Italiji (Milano, Napulj i Nizozemsku) dobila je Austrija. Nizozemska je dobila trgovačke povlastice u španjolskim kolonijama a Velika Britanija Gibraltar, otok Menorku i francuske kolonije uz rijeku Hudson u Sjevernoj Americi. Luj XIV nasljedio je Luj XV (vladavina od 1715.-1774). U njegovo doba slabi apsolutistička vlast kralja. Sve veći utjecaj u društvu je imalo plemstvo, koje je obnašalo sve državne i političke funkcije i bilo u svemu povlašteno (vlasnici zemljoposjeda, žive od davanja seljaka, oslobođeni od poreza),¹ a unosne državne službe uglavnom su bile dostupne njima. Francusko društvo 18. stoljeća bilo je društvo političke i pravne nejednakosti. A činili su ga tri

¹ Odnosilo se na plemstvo, koji su bili dominantan društveni sloj. (Macan i Mirošević 1993, 8)

staleža, svećenstvo, plemstvo i treći stalež (građani, seljaci i radnici),² od kojih samo treći stalež proizvodi i stvara materijalna dobra. Francuska je u 18. stoljeću vodila još tri rata i to rat za poljsko nasljeđe (1733.-1735.), austrijsko nasljeđe (1740.-1748.) i sedmogodišnji rat (1756.-1763.). U tim ratovima Francuska nije imala uspjeha. U sedmogodišnjem ratu, ratovala je na strani Austrije protiv Pruske i njenog saveznika Velike Britanije. Rat se završio mirom u *Parizu* 1763. Francuska je izgubila kolonijalno carstvo od Velike Britanije, time gubeći svoju morsku snagu i međunarodne afere (Macan, Mirošević 1993, 8).

Iako je izišla poražena iz sedmogodišnjeg rata, Francuska je i dalje bila prvorazredna sila. Od 1763. do 1783. trgovina je cvala, poljoprivredni razvoj bio je intenzivan. Strancima su se njene institucije činile čvrstima i zaslužnima za kulturni probitak, vojska i mornarica bile su učinkovite, a ministri spretni i kompetentni. Kad je, sudjelujući u Američkom ratu za neovisnost porazila Veliku Britaniju, mnogim se zemljama činilo da je Francuska na vrhuncu moći. Nitko nije mogao naslutiti društvenu katarzu koju će donjeti francuska revolucija (Enrico Cravetto 2008, 501).

Nakon smrti Luja XV (10. svibnja 1774.) na vlast dolazi Luj XVI (vladavina od 1774.-1792.), koji nastavlja vladati apsolutistički. Raskošnim načinom života te rasipajući državni novac, kralj je do temelja ispraznio državnu blagajnu. Trebalo je uvesti štednju u državnoj blagajni i uspostaviti porezni sustav kojim će porez plaćati i povlaštene staleži (plemići). Budući da je država bila prezadužena a novčana sredstva za namirenje dugova kralj nije mogao postići reformom poreznog sustava. Iz tog razloga kralj je sazvao zasjedanje staleških predstavništava, *Generalne staleže* koji su mu trebali odobriti zakon o porezu. No Generalni staleži se nisu sazivali od 1614. Treći stalež činio je oko 98% francuskog pučanstva. Iz tog staleža u najgoroj situaciju su bili seljaci, koji su uz brojne feudalne namete poput desetine koje su morali davati crkvi, morali i plaćati visoke državne poreze. Nezadovoljstvo građana i seljaštva zaoštravalo se u općoj građanskoj krizi. Njihovi zahtjevi za reformu zbog teških životnih uvjeta nailazili su na stalni prezir plemstva. Luj XVI, 4. svibnja 1789. sazvao je Generalne staleže u Versaillesu. I tražio odobrenje novog nameta kroz porez kako bi napunio državnu blagajnu. O reformama se nije raspravljalo, kraljev cilj je bio održati postojeće stanje i nametnuti sredstva koje će to stanje očuvati. S time se nisu složili predstavnici građana kojima su se tijekom zasjedanja pridružili i predstavnici nižeg svećenstva. Smatrajući sebe predstavnicima najvećeg dijela Francuske, odlučili su 20. lipnja 1789. da se neće razići dok ne

² stalež, društveni sloj koji se zasniva na ugledu i časti, u ovom slučaju najniži stalež (Macan i Mirošević 1993, 8).

donesu ustav. Budući da su prva dva staleža bila protiv reformi i za očuvanje postojećeg sustava vlasti, znalo se da će kralj moći provesti svoje namjere. Navedenom odlukom, treći stalež ukida postojanje staleškog predstavništva i svoje vijeće nazivaju Narodno predstavništvo koje je odlučilo donjeti ustav. Na odluku proglašenju Ustavotvorne skupštine, 9. srpnja 1789. , vlada na čelu s kraljem se počinje pripremati da silom onemogući njezin rad. Oko Pariza razmješta se 20,000 vojnika. A povod za sukob sa građanima bio je napad grupe vojnika na puk. Vidjevši da im prijete opasnost od kraljeve vojske, građani se naoružavaju, otevući oružja iz vojnog skladišta. Idućeg dana, 14. srpnja 1789. zauzimaju tvrđavu *Bastille*. Dan pada Bastille, Francuzi slave kao najveći blagdan. Tada prestaje političko pravno sukobljavanje trećeg staleža i kralja, a sukob se tog dana pretvara u oružani ustanak, francusku građansku revoluciju (Macan, Mirošević 1993, 49-50).

U kolovozu 1789. odluku o ukidanju feudalnog sustava i crkvene desetine dovodi Ustavotvorna skupština. Time se donosi i *Deklaracija o pravima čovjeka i građana*,³ koja navodi da se ljudi rađaju i ostaju slobodni i jednaki u pravima.

Krajem 18. stoljeća Francuska revolucija srušila je stari društveni poredak. Temelji revolucije, slobode, jednakosti i bratstva sada su se odražavali u jednakosti spolova. Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789.:

... Nitko, bilo kojeg spola, nikada neće moći prisiliti drugog muškarca ili ženu da se oblači neželjeno jer bi to dovelo do optužbe za uznemiravanje...

Kao simbol otpora i pobjede revolucionari su odbacili odjevne predmete aristokracije (Simončić 2016, 269).

Ovdje već primjećujemo koji je utjecaj cijela revolucija imala na građanstvo, time odbacujući bilo kakve veze sa plemstvom i monarhijom, te određuju svoju sudbinu. Bilo da se radilo o zanatima, vjeri ili životnom stilu, zbog ovih događaja moda se krenula mijenjati.

Prva faza revolucije završava donošenjem Ustava 1791. a time Francuska postaje ustavno-parlamentarna monarhija u kojoj je narod suveren. Time kralj prestaje biti nositelj vlasti. Nakon pada monarhije provode se izbori za Narodni konvent koji je 20. rujna 1792. Francusku proglasio republikom. Konvent je kralja i kraljicu, osudio na smrt, njihovim smaknućem širi se krug protivnika Francuske. Revolucionarna vlast je opet bila ugrožena. U razdoblju od 1792. do 1794. Francuska se gospodarski iscrpila, u ratovima sa vanjskim neprijateljima (Austrija i Pruska) i

³ Deklaracija štiti prava čovjeka, slobodu vlasništva, sigurnost i otpor protiv tlačenja, ističući da svaki suverenitet počiva u narodu (Macan, Mirošević 1993, 52).

unutrašnjim građanskim ratom (jakobinci i žirondinci) koji je bio poprilično dug što je utjecalo na stabilnost same države. Novim ustavom, donesenim 1795. , želi se stabilizirati unutrašnje prilike i spriječiti pojava novih oblika terora. Izvršnu vlast time dobiva *Direktorij*⁴ dok zakonodavnu vlast ima Narodna skupština.

Direktorij, 1796., imenuje Napoleona Bonaparte (1769.-1821.) komandantom francuske vojske, te on ponovno pokreće revitalizaciju carstva pa se elementi mode kao i u Rimskom Carstvu referiraju na modu Prvog Carstva. Njegovim osvajanjem više zemalja, nastaje više država koje uvelike ovise o Francuskoj. 1799. provodi državni udar u Parizu pri čemu postaje prvi konzul 1802., a 1804. postaje car. Napoleon je načinom vladavine suzbio daljnja moguća revolucionarna previranja i rojalističke pobune. Vladao je autokratski, uspostavio je centraliziranu državnu upravu i izgradio dobro organiziran sustav uprave (Macan, Mirošević 1993, 55-56).

2.2. Povijesni osvrt na Englesku i njezine kolonije tijekom 18. stoljeća

Macan i Mirošević (1993.) opisuju početak 18. stoljeća u Engleskoj kao mirno razdoblje. Nadalje navode da je prvih nekoliko desetljeća pod vladavinom Georgea I (vladavina od 1714.-1727.) , da značajni elementi koji su se dogodili su uključivali prijelazak monarhije u parlamentarnu vladu. Kao što smo već i kod Francuske naveli veći gubici koji su se dogodili, bili su zbog rata oko španjolskog nasljedstva. Rat je priveden kraju 1713. mirom u *Utrechtu*. Bez obzira na primirje, Velika Britanija i Španjolska opet su zaratile 1739. za vrijeme vladavine Georgea II. (1727.-1760.). Tijekom rata sa Španjolskom, Engleska je morala paziti i na ustanak u Škotskoj. Ustanak jakobinaca, predvođenim princom Charlesom, 1745. englezima je zadao veliki udar. 1745. jakobinci zauzimaju Edinburgh, pokušavajući na vlast vratiti dinastiju Stuart. Njihov pokušaj da svrgnu kralja je bio neuspješan. Britanska vojska ugasila je njihovu pobunu 1746. u bitci kod Cullodena, s time je Charles pobjegao u Francusku gdje je pokušao započeti novu pobunu, ali neuspješno (Macan, Mirošević 1993, 54).

⁴ Direktorij (francuski: *Directoire*) je bila vlada Prve Republike tokom srednjeg perioda Francuske revolucije (Macan, Mirošević 1993, 54-55).

Nakon toga započinje sedmogodišnji rat, u kojem se Engleska udružuje sa Pruskom protiv Francuske i Austrije. Rat završava mirom u Parizu 1763. Nakon smrti kralja Georgea II. , 25. listopada 1760. , na vlast dolazi njegov unuk kralj George III. (1760-1820). Ne sluteći da će samo kroz par godina Engleska biti u novom ratu za borbu svojih kolonija u Americi. Britanske kolonije u Americi (Virginia, Maryland, Carolina, New York, New Jersey, Delaware, Georgia) su u 18. stoljeću gospodarski napredovale. Težile su da se taj prosperitet nastavi. Međutim, to im sprječava metropola raznim propisima, zabranjuje im se osnivati manufakture (da ne konkuriraju sa britanskim), ne dopušta im trgovinu s britanskim posjedima, stranicima zabranjuje trgovanje sa američkim kolonijama te kolonijama zabranjuje trgovinu sa Indijancima. Britanski parlament 1765. dovodi zakon o pristrojbi koji pogađa kolonije, po tom zakonu naplaćivale su se pristrojbe na svaki podnesak organima kolonijalne vlast (1766. zakon je ukinut). Stanovnici kolonija su ovo smatrali kao povredu njihovoj samoupravi, te time na kongresu predstavnika devet kolonija, 1765. u New Yorku donosi se odluka o odvajanju od Velike Britanije. Odcjepljenje kolonija sa metropolom započinje kada je uveden porez na uvoz čaja (1773.), a posljedica je bila napad na brodove sa čajem u bostonskoj luci i uništenje tereta. Na prvom kontinentalnom kongresu svih kolonija u Philadelphiji (1774.) donosi se odluka o obustavljanju trgovine metropolom i organiziranju vojske kojom zapovijeda George Washington. Ovime su kolonije Engleskoj jasno dale do znanja što mogu očekivati u sljedećih par godina. Važan datum u borbi sjevernoameričkih kolonija protiv Velike Britanije bio je 4. srpnja 1776. kada se donosi *Deklaracija nezavisnosti* (autor Thomas Jefferson). Tom deklaracijom kolonije su se službeno proglasile odcjepljenima od metropole i time nastaje nova država *Sjedinjene Američke Države*. Nakon poraza engleske vojske od strane kolonija i njezinih saveznika (Francuska, Španjolska, Nizozemska), Velika Britanija bila je primorana potpisati mir u *Versaillesu* 1783. i priznati nezavisnost SAD-a (Macan, Mirošević 1993, 14-17).

2.3. Tehnološki i trgovački napredak

Uz sve to događala se i industrijska revolucija, navode Macan i Mirošević (1993.) . Počeci industrijske revolucije ponajprije su najviše vezani za Englesku, u njoj se u drugoj polovici 18. stoljeća i početkom 19. stoljeća naglo povećava proizvodnja ugljena, sirovog željeza,

strojeva i tekstila. Tehničkim pronalascima omogućuje se prijelaz sa ručnog rada na rad sa strojevima, što u povijesti označava početak industrijske revolucije. U to svrstavamo neke od najbitnijih izuma ikada, a to je *parni stroj* (1769.) koji je konstruirao James Watt . Usavršio je linearni parni stroj i izumio rotacioni stroji koji je imao mogućnost pokretanja radnih strojeva kao što su predilice pa zatim i tkalačke stanove. S tim izumom industrija je dobila novi izvor energije, započelo je otvaranje tvornica te propadanje malih industrijskih poduzeća. Uz razvijeno poljodjelstvo koje je davalo višak hrane za sve veći broj stanovnika, služila je kao i sirovina za proizvodnju tekstilne robe, kože, brašna i piva. Uz razgranate plovne putove omogućavalo se i transport sirovina i proizvedene robe, što je Englesku učinilo najvećeg trgovca robom u svijetu (Macan, Mirošević 1993, 5-8).

Francois Boucher (1987.) tako navodi da se u Engleskoj, industrija tkanja brzo i potpuno transformirala, uz to otvorila su se nova tržišta sa španjolskim kolonijama i pokrenula novi uvoz indijskog pamuka. Proširila se proizvodnja svile koja je utemeljena bila krajem prošlog stoljeća a sada potaknuta od strane prognanih francuskih protestanata. Proizvodnja platna i dalje je bila okosnica britanske aktivnosti, ali pamuk, koji je ušao u zemlju u velikim količinama usprkos zabrani organiziranoj sa strane engleskih vunениh proizvođača, otvara novo polje za britansku industriju. Ono je dodatno bilo zaštićeno Pariškim ugovorom. Nakon kojeg je dio Indije postalo engleskom kolonijom na kraju Sedmogodišnjeg rata. Novi izumi i tehnološki napredak, pridonio je razvoju proizvodnje poput: novog letećeg čunka izumitelja John Kaya 1733., zatim James Hargrevesov „spinning Jenny“ 1765., tkalački stan za tkanje pamuka od Richard Arkwrightsa 1768, čiji je nakon usavršio Samuel Crompton 1775., Edmund Cartwrights izumio je tkalački stan 1785. godine, dok je Jephediah Strutt usavršavao Leejev stari izum koji je omogućio pletenje rebrastih ivica poznatih kao „Derby Ribs“. Do 1750. godine u pokretu je bilo 14.000 tkalačkih strojeva, a do 1780. njihov se broj povećao na 20.000. Parni stroj, koji je izumio James Watt, prvi put je ugrađen u mlin za preradu pamuka 1785. u Papplewicku. Centri za proizvodnju u koju je uključena industrija, predionice i tkalački strojevi znatno je porasla. Manchester je tako proizvodio pamuk, Norwich vunu a Coventry svilu. Pojava mehanizacije dovela je do pada cijena, a jeftinost engleskog tekstila osvojila je svjetsko tržište. Modni trend pamukom imao je i svoju tamnu povijest: trgovinu robljem. Najpoznatiji bili su „*Liverpool's slavers*“ koji su prevozili pamučne tkanine u Afriku, gdje su se tereti to jest pamuk razmijenjivali za tamnu afričku

populaciju. Oni su zatim brodovima prevezeni preko Atlantika. Brodovi se vraćaju natovareni sirovim pamukom iz novih američkih država, (gdje je pamuk rastao od sedamnaestog stoljeća), ⁵ na preradu u Englesku, brzo se širivši Virginijom, Južnom Karolinom i Louisianom. Tako se izvanredan krug pamuka oblikovao sredinom stoljeća: napuštajući Indiju ili Ameriku, Engleskoj je stigao preko Afrike...Kada su istočnoindijski ili američki plantaši kupili Manchesterovu pamučnu tkaninu za odijevanje svojih robova, nisu bili ni svjesni da su zapravo odjevali afrikance čija je prisutnost omogućila slanje sirovina u velike industrijske zemlje Lancashirea. Pamuk je donio revoluciju u europskoj odjeći jednako kao što je i to orijentalna svila donjela srednjem vijeku. Tehnika tkanja pamuka (*indiennes, lawn, batistes*) ⁶ također je ukazivala na oduševljenost za jednostavnost u skladu s novim idealima koju propisuje demokracija. U osamnaestom stoljeću u Francuskoj napredak trgovine nadmašio je napredak industrije kao rezultat političkih teškoća prvih godina stoljeća. Rat za španjolsko nasljedstvo izazvao je blokadu mora za Francusku od strane Engleske, a posljedično i ozbiljnu industrijsku krizu koja je posebno pogodila tekstil: industrija svile i predenih tkanina upropastila se u čak i najprosperitetnijim provincijama, kao što su Nimes, Lyons ili Rheims. Međutim, ugovori iz 1713. vratili su Francuskoj slobodu na moru i dali novi život industriji zemlje, a posebice malim proizvođačima čiji je prosperitet znatno nadmašio rad većih industrija nasprema 1723. Tekstilne regije sjevera Francuske, Lyona i Rouena dobili su na značaju, dok su Provence i Languedoc izvozili lagane tkanine, pamuk i jeftine svile u Levant, pa čak i svilene čarape u Peru. Naravno, na vanjsku trgovinu Francuske tijekom stoljeća utjecali su ratovi i ugovori. Primjerice, Španjolska je 1778. godine zatvorila tržište Francuskoj za bilo kakav francuski odjevni materijal. Nakon što je 1763. trgovina odjećom naglo napredovala, ova se situacija promijenila 1786. godine, kada je Engleska, zahvaljujući neodređenom oslobađanju od carine, mogla preplaviti francusko tržište svojim tekstilom, ali u zadnjem trenutku je uredbom Vijeća iz 1784. godine otvorena trgovina za francuske kolonije. Unatoč svemu, prosperitet nekoliko velikih francuskih luka dijelom je utemeljen na tekstilu: Nantes, gdje je trgovina s američkim otocima rodila tvornice koje proizvode „*indiennes*“ pamuk, i Rouen, gdje je uvezeni pamuk doveo do postavljanja

⁵ Kroz 17. i 18. stoljeće ljude su otimali iz Afrike, i prisiljavali ih u ropstvo u američkim kolonijama, te su tamo bili iskorištavani kako bi radili u proizvodnji i branju pamuka (Boucher 1987, 291).

⁶ Vrste pamuka (Boucher 1987, 292).

tvornica u regiji donje Seine. Država je nastavila kao i u sedamnaestom stoljeću, poticati tekstilnu proizvodnju. Poput financijske podrške pojedincu iz Švicarske za gradnju mlina u svrhu obrade pamuka u Le Puyu, ili građanima Lyona za podizanje tvornice za proizvodnju baršun svile. U razdoblju Francuskog političkog mira između 1730. i 1750. godine pratimo industrijski napredak proizvodnje svile u Parizu. Proizvodnja svile proširila se izvan Lyona. U Parizu, Jean Simonet proizveo je tkanine protkane zlatnim i srebrnim nitima. No Francuska iako diktira svilenim tkaninama, uvozi ipak engleski pamuk koji se širio na istok i Nizozemsku. Komercijalni ugovor između Engleske i Francuske 1786. doveo je do jednako ozbiljnih kriza u industriji i trgovini, a razlog je bio oživljavanje industrija u Italiji, Španjolskoj i Njemačkoj (Boucher 1987, 291-292).

Prema Boucheru (1987.), razvitak trgovine i proizvodnje utjecao je i na znanstvena istraživanja u području bojanja materijala. Zahvaljujući Isaacu Newtonu, koji je prvi izolirao primarne boje (crvena, plava i žuta) iz spektruma boja, bojanje tkanine bilo je moguće u raznim tonovima. Nove mogućnosti složenih tonova, polutona i sjenčanja pružile su proizvođačima tekstila brojne kombinacije boja, suptilnije u doba Luja XV, svjetlije i ugodnije tijekom vladavine Luja XVI. Afinitet i interes za nove pigmente porastao je sa povećanom proizvodnjom tkanina koja ih je stavila na dohvat ruke svim društvenim staležima koji su željeli eleganciju. Kroz stoljeće objavljivale su se upute po kojima su se tkanine mogle bojati ali i izbjeljivati. Claude Louis Berthollet (1748.-1822.) je 1791. otkrio postupak izbjeljivanja pomoću klora. U modi se pojavila bogata paleta boja i tonova. Dekoracija je postala više ornamentalna i bogata, obični i blijedi tonovi bili su rafiniraniji. U pola stoljeća odjeća se transformirala. Svijetle boje ranijih godina ustupile su mjesto prigušenih tonova (Boucher 1987, 291-292).

Međutim predkraj 18. stoljeća dolazi do potpunog kaosa u Francuskoj tekstilnoj industriji. Kako bi oživio tekstilnu industriju, Direktorij je potrošio četiri milijuna i koncentrirao se na poboljšanje tehnike upotrebom engleskih strojeva. Rezultat je bio ekonomska obnova. Sav materijal za odjeću javnih službenika morao se uzgajati na teritoriju Republike ili se proizvoditi na nacionalnoj razini. Napredak vunene i pamučne industrije ponovo je proslijeđen unutar Konzulata. Kvaliteta vune se promjenila. 1789. postojalo je ili grubo, loše dovršeno platno, ili je bilo lagano, meko i lepršavo.

Nakon razdoblja Konzulata upotreba britanskih Douglasovih strojeva omogućila je izradu finih platna koji su nadmašili stare proizvode. Postajući konzul, Bonaparte je sam sebi zadao da će oživjeti industriju i trgovinu, istovremeno vraćajući socijalnu i financijsku stabilnost. Činilo se neobično da su carski ratovi stavili francuski pamuk u povlašteni položaj. Bio je zaštićen od britanske konkurencije. Francuski centri za predenje dostigli su svoje britanske rivale i uspjeli ih sustići u većini prediva, osim sitnih pamučnih *filesa*, koji su još bili uvezeni iz Velike Britanije, često krijumčareni iz Nizozemske. Nakon 1810. došlo je do značajnog rasta cijena, a uvoz je umanjen do te točke da je došlo do krize u industriji pamuka. Takvo stanje trajalo je do 1814. godine, a pogoršalo se prodajom engleskih pamuka na francuskom tržištu. Tvornice svile u Lyonu uništila je revolucija, a prije svega opsada Lyona 1793. godine. 1810. kriza je bila toliko ozbiljna da je polovinu od četrnaest tisuća tkalačkih strojeva u Lyonu bilo potrebno rastaviti. Dvije godine kasnije situacija se poboljšala, s deset tisuća tkalačkih strojeva u proizvodnji, a tkanje svile postiglo je značajan napredak. Oživljavanje tekstilne industrije i poboljšana kvalitete tkanih materijala drastično su utjecali na modu. Oba spola nosila su teže tkanine, baršun ili tamne svile, koje je Napoleon nametnuo za svečano oblačenje. Najbolji dokaz o bliskoj povezanosti odjeće i opće ekonomije može se naći nakon 1812. godine, kada je kraj izvoza i odsutnost velikih prilika izazvao još jednu krizu nezaposlenosti u tekstilnoj industriji (Boucher 1987, 338-339).

3. MUŠKA MODA U 18. STOLJEĆU

3.1. Francuska

Boucher (1987.) nadalje navodi da se početkom osamnaestog stoljeća, „*Grande Siècle*“⁷ nastavio neko vrijeme, unatoč financijskoj krizi i ne uređenoj situaciji u unutarnjoj i vanjskoj politici. Ubrzo nakon smrti Luja XIV, možemo primijetiti prve znakove promjena koje su trebale postati izraženije i proširiti polje francuskog utjecaja u eleganciji. Najvažnije od ovih promjena bila je muška moda koja je prošla kroz brze i duboke transformacije. Od posljednjih

⁷ vladavina Luja XIV, koju Francuska smatra razdobljem političke i kulturne nadmoći (Boucher 1987, 293).

godina Luja XIV, oštrina društvenih hijerarhija postala je izmijenjena, a aristokracijsko društvo zamijenio je kapitalizam.. Povratak mladog Luja XV. u Pariz omogućio je da se čitavo društvo, koje je bilo opterećeno od dvorskog koda ponašanja i ceremonijala, vrati u glavni grad i oživi gotovo zaboravljen luksuzni život. Aristokratsko društvo pomiješalo se s krugovima ljudi visokog društvenog položaja te srednjim klasama, to jest ljudima koji su dugo sanjali o tome da budu jednaki sa Dvorom, a sada su iskoristili priliku da ga nadjačaju. Čitavo se društvo okrenulo uživanju u čarima luksuza, organizirajući elegantan način života, gdje su izgled i ukus bili najvažniji, a inventivnost odjeće zbližilo je klase. Ova nova moda koju su neke dvorske dame pokušale ostvariti u posljednjim danima *Grand Sièclea* procvijetala je u razdoblju prosvjetiteljstva. Širom zapadne Europe, uključujući Francusku, muško odijelo se postupno pojednostavilo tako da muška silutea iz 1789. nije imala gotovo ništa zajedničko sa onom iz 1710 (Boucher 1987, 293-294).

Početak stoljeća muško odijelo je već sadržavalo elemente modernog muškog troslojnog odijela: uski kaput ili haljetak dužine do koljena (*justaucorps*), jaknu (*jacket*)⁸ i hlače do koljena (*breeches*).⁹ Kombinacija ova tri komada bila je engl. *habit* ili engl. *suit* koje su nosile sve društvene klase, s razlikama u tkanini ili ukrasu koji su ga mogli učiniti jednostavnim ili svečanim odjevnim predmetom.

⁸ Odjevni predmet za gornji dio tijela koji je obično imao ovratnik, rever, džepove i rukave (Boucher 1987, 308).

⁹ Kratke hlače vezane točno ispod koljena, a uglavnom se nose za jahanje konja ili kao dio svečanog odijela (Boucher 1987, 308).

Slika 1. Muško odijelo sprijeda i straga, Francuska cca. 1755. , Los Angeles County Museum of Art © MUSEUM ASSOCIATES 2020 ¹⁰

Justaucorps je bio otvoren i ukrašen nizom dugmadi. Njegovi rukavi, široki i kratki, imali su ukrase u obliku krila koji su pristajali uz prijevoje ruke na laktu, prevrnuti na zglobovima šaka ispod kojih se nazirala čipka košulje. Forma haljetka se posebno na leđima širi od struka prema koljenima te oblikuje pet ili šest nabora sa podstavom od platna (Grau 2008, 64; Boucher 1987, 308).

Justaucorps od 1750-ih zbog svoje raskoši i statusnog odjevnog znaka dobiva naziv *habit à la française*.¹¹ Cijelokupna kompozicija sastoji se i od jakne i hlača. *Justaucorps* nosili su pripadnici svih društvenih slojeva, pri čemu je povlaštenu nosio haljetak rađen od svile dok niži slojevi od jeftinijih tkanina (Grau 2008, 64).

¹⁰ <https://collections.lacma.org/node/214656> (pristupljeno 05.02.2020.)

¹¹ Odijelo na francuski način (Grau 2008, 65).

Jakna je bila uska i kratka, protezala se tek malo ispod struka. Ukraš se smještao na prednjici i na krajevima rukava. Zatvarala se gumbom na području struka te otkrivala *jabot*¹² i dio košulje. Linija prednjice doživjela je istu promjenu kao i *justaucorps*, a dužina *basquesa*¹³ se smanjila. Na kraju vladavine Luja XV, gornji haljetak jedva je dosezao do struka, a rukavi su nestali. Iz toga se u drugoj polovici 18. stoljeća u Engleskoj razvio termin engl. *gilet* ili engl. *waistcoat*. Time se gornji haljetak pretvara u prsluk, bez džepova i skuta. U duhu engleskog funkcionalizma kraja stoljeća, brokatne tkanine zamijenjene su jednostavnijim tkaninama (Boucher 1987, 308). Hlače se tijekom stoljeća nisu mnogo mijenjale. Gumbima i platnom su se zatvarale na području prepona i u Francuskoj se se nazivale *coulotte* ili engl. *breeches*. Dosezale su do koljena, pričvršćivale su se „podvezicom“ dok su se ispod smještale svilene čarape. Kako je jakna postajala kraća, hlače su se pridržavale naramenicama (Boucher 1987, 308).

Jedna od velikih inovacija ovog stoljeća bio je engl. *greatcoat* ili engl. *riding coat*¹⁴, a Francuska je oblikovala izvedenicu naziva *redingote*, koji se u upotrebi zadržao sve do danas. Ovaj dvoredni kaput od platnene tkanine bio je prilično dugačak, s karakterističnim manžetama za tu formu i velikim ovratnikom. Odjevni predmet Francuzi su preuzeli od Engleza, koji ga koriste za vrijeme kišnog i hladnog razdoblja. *Redingote* se posebno koristio za jahanje. Pred kraj stoljeća ulazi i žensku modu. Tijekom stoljeća, želja za jednostavnošću i udobnošću dovela je do uvođenja sve opuštenijih oblika odjeće, pa time i više vrsti kaputa i ogrtača. Prije svega engl. *surtout*,¹⁵ izvedenica po nazivu i obliku francuskog *justaucropsa*, namjenjenog ladanjskom životu, imao je ravan ovratnik i gumbe do razine džepa. Od 1760-ih, u modu ulazi i engl. *frac* ili engl. *frock-coat*¹⁶ termin za lagani kaput bez džepova, gumba i nabora. U vrijeme kiše, preko cijelokupne odjevne kompozicije nosio se plašt tzv. franc. *roquelaure*,¹⁷ nalik pelerini (Boucher 1987, 308-311).

¹² Čipka ili tkanina pričvršćena za ovratnik muškog odijela, nošen u 18. stoljeću. (Boucher 1987, 308)

¹³ Uska košulja nošena ispod prsluka. (Boucher 1987, 308)

¹⁴ Dvoredni kaput sa širokim ravnim manžetama i ovratnikom koji su nosili muškarci u 18. stoljeću (Boucher 1987, 311).

¹⁵ Muški dugački i uski ogrtač (Boucher 1987, 311).

¹⁶ Vanjski odjevni predmet, kojeg su nosili uglavnom muškarci (Boucher 1987, 311).

¹⁷ Plašt dužine do koljena koji se nosio posebno u 18. i 19. stoljeću (Boucher 1987, 311).

Što se tiče modnih dodataka koji su se nosili uz muško odijelo u to svrstavamo perike, šešire, kravate itd. Voluminozna perika iz sedamnaestog stoljeća smanjila se, vraćajući se prirodnom izgledu. Muškarci su postupno napustili perike te svoju kosu češljali tj. uvijali u franc. *toupet*. Dio muškaraca kombinirao je vlastitu kosu i perike te prelaze prekrivao puderom. Povlašteni društveni sloj koristio je jednostavnije perike, bilo da se radilo o engl. *club-wigs* ili engl. *queues*.¹⁸ Karakteristika frizure *club-wigs* bio je konjski široki rep ukrašen širokom vrpcom. Za vrijeme spavanja perika se nije nosila, zamjenila ju je pamučna kapa.

Slika 2. Tricorne šešir napravljen od vune, kasno 18. stoljeće, Europa © 2000-2020 The Metropolitan Museum of Art¹⁹

Tijekom 18. stoljeća nosio se engleski *tricorne* tj. trorogi šešir, koji je ostao univerzalno muško oglavlje, a smanjivao se proporcionalno frizurama. Od 1730. *tricorne* je u Francuskoj bio poprilično širok, s valovitim obodima i nagorenim vrhom. Pod utjecajem stilova iz drugih zemalja, on se transformira i veličina mu varira. Inače, šeširi su bili okrugli, izrađeni od filca ili sa širokim obodima u *Quaker* stilu. Od 1776. *tricorne* šešir *a la suisse*²⁰ osvojio je mlade muškarce i nosio se do revolucije. Šeširi su se gotovo uvijek nosili ispod ruke, kako se nebi primjetio prah od pudera kojeg su nosili sa perikom. Šeširi su čak bili proizvedeni u ravnim

¹⁸ Perika sa dugačkom pletenicom, koju su nosili muškarci u 18. stoljeću.

¹⁹ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/112622> (pristupljeno 07.02.2020.)

²⁰ Švicarski stil. Odnosi se na tricorne šešir.

modelima, napravljeni isključivo za nošenje ispod ruke, što objašnjava njihovo ime fra. *chapeaux-bras* (Boucher 1987, 312-313)

Slika 3. Muška odjevna kompozicija - *Habit à la française*, Francuska, 1780. © 2013.

BUNKA GAKUEN COSTUME MUSEUM.²¹

Na početku revolucije bilo je moderno odijevati se jednostavnije i slobodnije. Markizi i grofovi koji više nisu nosili mačeve, *jabote* ili manžete, oblačili su se poput *jockeysa*.²² Opći tip odijevanja ostao je povezan s načinom života *Ancien Regimea*.²³ Od početka stoljeća muško odijelo je ostalo manje ili više nepromijenjeno, njegove su transformacije tokom stoljeća najviše utjecale na modne detalje. Uski, dugački kaputi s visokim ovratnikom i frak, sličnog labavijeg kroja, bili su najpoželjniji među muškarcima. Mladići su nosili odijelo tzv.

²¹ <https://museum.bunka.ac.jp/cate/euro/> (pristupljeno 05.02.2020.)

²² Osobe koje jašu u konjskim utrkama (Boucher 1987, 339).

²³ Monarhijski, aristokratski, društveni i politički sustav uspostavljen u Kraljevini Francuskoj od otprilike 15. do kasnog 18. stoljeća (Boucher 1987, 335).

demi-converti s kaputom tamnije boje, crnim prslukom, hlačama i čarapama te džepni sat crne boje. Dok su patrioti nosili kraljevsko-plava odijela ukrašena crveno-bijelim bojama te prsluke ukrašen amblemima i gumbima sa patriotskim detaljima. Svoj patriotski stil oblačenja su preuzeli od kokade Francuske, koja je bila nacionalni ukras, a izrađivao se pletenjem plave, bijele i crvene vrpce po uzoru na Francusku zastavu. No, bez obzira na domoljubne revolucionarne boje, u modi su bili i svijetliji tonovi. Prevladavale su intenzivne boje te maštovite kombinacije koje su dovele do pojave tzv. *Merveilleuses* i *Incroyables*. Stavljalo se naglasak na modne dodatke, poput prugastih čarapa te cipela s ukrasom rozete. Kosa je obično bila pletena u stilu *a la Panurge*, a šeširi *en bateau* zamijenili su *tricorne* (Boucher 1987, 339-340). Od pada monarhije i uspostavljanjem Narodne skupštine 1792., obilježava se presudan datum u evoluciji mode, osobite za muškarce. Revolucionarna ideologija tada se izrazila širenjem radničke odjeće, odijevaju se duge hlače naziva *sans-culottes*.²⁴ Uz hlače odijevaju i kratkom jaknom poznatom kao *carmagnole*, crvenom kapom i klompama.

Slika 4. L. Boilly: *The Actor Chenard as a Sans-Culotte*, 1792. Paris, Musée Carnavalet
(Boucher 1987, 335)

²⁴ Radikalni ljevičari nižih klasa koji su bili popularni za vrijeme Francuske Revolucije (Boucher 1987, 341).

Ovu odjevnu kompoziciju prvi put nosio je glumac Chenard, na građanskom slavlju 14. listopada 1792., a usvojili su ga uglavnom članovi Generalnog vijeća skupštine. Kreirao ih je slikar Sergent i time je odjeću niži društvenih slojeva predstavio širem građanstvu (Boucher 1987, 341-342).

Od kraja osamnaestog stoljeća moguće je otkriti prve znakove velikih promjena koje su uslijedile. Nakon 1789., općom demokratizacijom, socijalnim i ekonomskim napretkom došao je kraj standardima *Ancien Regimea*, te ih zamjenjuje utilitarizam i individualizam. Početni udar idealizma i transformacije koje su uslijedile, pridonijele su modifikacije u odijevanju. Trend francuskog odijevanja započeo je još prije revolucije i postojao je kontinuitet tijekom čitavog revolucionarnog razdoblja. U Francuskoj je kraj monarhije i nestanak dvorskog života doveo do suzbijanja cijele dvorske mode, premda je kasnije ponovno uveden pod Napoleonom. Društveni život u Francuskoj istisnule su političke skupštine. Treći stalež nosio je crnu odjeću za *Etats Generaux*²⁵ iz 1789. godine a odjeća u pitanju se sastojala od kratkog crnog kaputa, crnih hlača i jednostavnog šešira bez bogatog ukrasa.

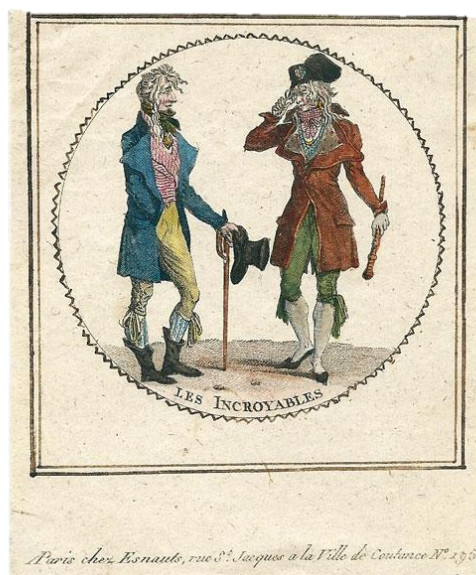

Slika 5. Zasjedanje Zakonodavne skupštine u Versaillesu 5. Svibnja 1789., slikar Auguste Couder (1789.-1873.) © 2020 Getty Images²⁶

²⁵ Zakonodavna i savjetodavna skupština Francuske (Boucher 1987, 335).

²⁶ <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/opening-des-etats-generaux-in-versailles-5-may-1789-news-photo/587490290> (pristupljeno 07.02.2020.)

To je izazvalo javni prosvjed, jer su mislili da time prijete višoj društvenoj klasi. Međutim, ta odjeća je bila propisana kraljevskim dekretom, te je to bio pokušaj razlikovanja hijerarhije u politici. Suočeni s odijevanjem trećeg staleža, čija su jednostavnost i štedljivost imali politički prizvuk, plemstvo se pojavilo u luksuznim kaputima od zlatnih svilenih tkanina i rakošnim modnim dodacima. Nigdje drugdje u Europi ne vidimo nikakve tragove određenog odijevanja rezerviranog za jednu kategoriju građana ili diktiranog njihovim političkim funkcijama, kao što je to bio slučaj sa staležima tijekom te skupštine (Boucher 1987, 335). Nakon 1789., poroci iz osamnaestog stoljeća koji su, uz dominantnu ulogu žena, doprinijeli raskoši u odijevanju su u potpunosti nestali. Plemstvo je odustalo od svojih naknada i mirovina, svećenstvo je izgubilo beneficije i prihode, bankari su napustili svoje velike kuće i demonstrativan način života, a magistrati i bogata buržoazija odbačeni su među srednje klase. Uglavnom je nakon 1791. godine nestanak privilegija i imuniteta brzo eliminirao bivše elite, a s njima i luksuz u modi. Muško odijelo je bilo elegantno i suzdržano, daleko od ekscentričnosti. Mladići, zvani “*the Incroyables*”, bili su doživljeni na način da nikada nisu predstavljali modu svojega doba (Boucher 1987, 337).

Slika 6. *The Incroyables*, Francuska cca. 1797. © 2020 diktats²⁷

The Incroyables su se izrugivali *ancien régimeu* kroz pretjeranu rakoš i dekorativnost. Nosili su *redingote* s crvenim ovratnikom, kao suprotnost palom sloju plemstva odjevenih u *redingote* crnog

²⁷ <https://www.diktats.com/products/incroyables-et-merveilleuses-suite-de-4-gravures-circa-1797> (pristupljeno 05.02.2020.)

ovratnika, simbol žalosti za gubitkom monarhije. Također su nosili hlače s ukrasnom vrpcom na jednom koljenu, veliku kravatu, kosu koja prekriva uši, veliki dvorogi šešir, privijesak, naočale (Grau 2008, 73).

Zatim započinje razdoblje Direktorija (1795.-1799.). Odjeća je nastavila naglašavati trendove prethodnog razdoblja. Pretjeranost koju nalazimo, samo su iznimni rezultati prevladavajuće moralne klime ili naponi nekoliko mladića i žena da privuku pažnju na sebe. U cjelini, muško odijelo je postalo lakše i određenijeg oblika. *Redingote* je imao duboke revere i dva reda gumba, kravate su bile više i prsluci uži. Iznad svega, hlače su postale čvršće. Kosa je bila ošišana na kratko ili nošena dugo nalik psećim ušima. Čizme su bile vrlo meke, s okrenutim vrhovima, a nosili su se i *bicorne* šeširi ili *en bateau* kape. Mladići koji su tijekom *Terora* izrazili protivljenje revolucionarnom režimu posebnim detaljima odijevanja, sada su ih još više naglasili. Nakon što su ih pogrdno nazivali fra. *les fats* (prijevod – budale), od 1794. godine nazivali su ih fra. *muscadins*.²⁸ Ismijavali su njihove budalaste pokrete, napuhane pletene kravate i cipele koje su jedva pokrivale nožne prste (Boucher 1987, 342-343).

Muscadins su označavali svoj otpor režimu revolucije pretjerivanjem u otmjenosti. Nosili su odijelo sa četverokutnim skutima, vrlo otvorene cipele, kosa im je padala sa strane ili je bila skupljena iza, imali su i kravate s nabubrenim čvorom te kratke štapove ili toljage. Ovi modni smjerovi, poput *muscadinsa* ili *incoryablesa*, bili su prolazni, više se radilo o ismijavanju nego o dolasku nove mode (Grau 2008, 72-73).

Uspon brojnih administrativnih službenika pridonio je i novom trendu u modi, a rezultat je bio zakon utjelovljen u Ustavu 1795. godine. *The Five Hundred, the Anciens, Directeurs* i njihovi tajnici, pa čak i vladini agenti u kolonijama imali su novu odjeću, njima povećavajući svoj ugled. 1798. zatražili su od ministra unutarnjih poslova službeni kostim kakav su nosili državni studenti iz drugih zemalja, a koji je sačinjen od kaputa u francuskoj nacionalnoj plavoj boji s *reverima* od baršuna i srebrnim vezom, prsluk i hlače od kašmira i nebeskoplavom vrpcom kao ukrasom. Na nogama čizme s malom resicom, dok na glavi okrugli šešir sa vrpcom (Boucher 1987, 342-343).

Međutim dolazimo do razdoblja vladavine Konzulata (1799.-1804.). S Konzulatom, Pariz je vratio ulogu modnog prijestolja. Ponovno uspostavljeni odnosi s Velikom Britanijom, utječe na

²⁸ *Muscadinsi* su svoj naziv dobili od riječi mošus, tj. nosili su parfeme sa mirisom mošusa. Odnosilo se na mladiće koji su svoji modni stil povukli od *dandiesa*, a bili su popularni tijekom francuske revolucije.

intenzivnu trgovinu i prožimanje modnih trendova. No, inovacije iz Engleske doista su bile manje važne u usporedbi s kreacijama francuske mode, koja je pratila njegov razvoj prema klasičnim stilovima. Nakon Konzulata najveća inventivnost pokazala se u muškim prslucima, bilo u obliku kroja (šal-ovratnici, reveri, ukršteni kroj itd.) ili u njihovom materijalu. Mogli su biti izrađeni od skupocijenih tkanina, no vez više nije bio toliko raskošan kao u prethodnom razdoblju. Od 1804. godine moda je poticala nošenje nekoliko prsluka u isto vrijeme, čak četiri odjednom (Boucher 1987, 346).

Od uspona Napoleona nakon razdoblja Konzulata, Carstvo (1804.-1815.) je nastojalo oživjeti prošlost, ali su dotakli samo dio pariškog društva. A to je bio onaj dio koji se priklanjao caru. Rezerviranost, koju su pokazale druge klase, držala ih je odvojeno od Tuilerieskog Dvora²⁹ i tamošnjeg života. Pariška buržoazija, u stalnim je francuskim ratovima vidjela samo prijatnu njihovom mirnom ukusu. Bili su ljubomorni na prisutnost vojnih i dvorskih elemenata i udaljili su se od cara nakon njegovog razvoda. Tijekom cijelog carskog razdoblja samo je nekolicina privilegiranih poput vojvoda ili grofova, koje je imenovao Napoleon, mogla svojim suprugama osigurati dovoljno sredstava za trošenje na odjeću. Neprekidno prilagođavanje mode društvenim promjenama tijekom Prvog carstva, ipak je nastavilo modu koja potiče od prije 1789. godine, a koja je svoju inspiraciju trebala iskoristiti iz klasične antike. Za vrijeme Carstva, napoleonska politika proizvela je oživljavanje raskošne dvorske mode, po uzoru na onu koja se nosila pod monarhijom. Uspjeh carske vojske, učinkovita uprava kod kuće i uljepšavanje Pariza stvorili su trijumfalni, luksuzni način života u glavnom gradu (Boucher 1987, 338).

Napoleonova krunidba bila je prva od tih sjajnih prilika, s ceremonijalnom svečanom odjećom koje su kreirali carski krojači. Za svoju krunidbu, Napoleon je vratio u modu kraljevsku kravatu s malim ovratnikom i kaskadom *Alençon* čipke.

²⁹ Palača u Parizu, to jest rezidencija za većinu francuskih vladara. Od Henrya IV do Napoleona III, dok ju 1871. godine nije spalila Pariška komuna.

Slika 7. Portret Napoleona, Cara Francuske, u Ceremonijalnoj odjeći, 1805. , slikar François-Pascal-Simon Gérard © 1996-2019 Virginia Museum of Fine Arts ³⁰

Senatori su je nosili bez ovratnika, dok su službenici nosili kravatu od muslina. Tijekom Prvog carstva kravate su bile bijele i mogle su biti dugačke ili kratke, sa kompliciranim čvorovima i suptilnim načinima vezanja. To je dijelom stvorilo slavu Beau Brummelu (1778.-1840.). Brummel je vezanje kravate napravio kao jednu od glavnih preokupacija *Dandiesa*, ³¹ koji su svu svoju pozornost usmjerili na dodatke i besprijekorna odijela. Posljednje godine osamnaestog stoljeća u modu su vratile kravatu od muslina, ali u vrlo različitom obliku od kravate nošene za vrijeme Luja XVI. Bio je to velik kvadrat presavijen dijagonalno, zatim se obavijao oko vrata, vezan samo malim čvorom bez rozeta. Ujutro su muškarci nosili kravate od prugaste svile (*madrassa* ili *foulard* svila).³² To je bilo dostupno samo dobrostojećim građanima, jer su tkanine tog tipa zbog rata s Engleskom na francuskom tržištu bile rijetke. Uz visoko istaknute ovratnike koji su se pojavili u 1804. godini,

³⁰ <https://www.vmfamuseum.org/learn/resources/napoleon-exhibition-family-visiting-guide/> (pristupljeno 05.02.2020.)

³¹ Muškarci koji su pridodavali veliku važnost eleganciji i manirima (Boucher 1987, 352).

³² Vrsta svile (Boucher 1987, 348).

col-cravat je na samom početku Carstva bio praktičniji oblik uljepšavanja. Bila je pričvršćena gumbom ili opružnom iglom na području vratnog izreza. Carstvo je donijelo neke novosti u muškom odijevanju. Poput kaputa (*carrick*) koji se protezao do gležnjeva s mobilnim ovratnikom i odijevao za vrijeme lagane vožnje u otvorenim kočijama. Uveden je i šešir s širokim obodom, kaput suzdržanih tonova, dok su se hlače nosile unutar čizme (Boucher 1987, 348).

3.2. Engleska

Englesko odijelo razvijalo se pod utjecajem kulture, industrijskih i trgovinskih uvjeta kao odraza ekonomsko razvoja. Naglasak na perfekciji izrade, utjecao je na njegovo širenje u ostale zemlje. U Engleskoj i Francuskoj, kao i u cijeloj zapadnoj Europi, duh stoljeća dao je snažan doprinos modificiranju stila odijela. No, odijelo se u Engleskoj razvijalo na način da se na prvo mjesto stavi udobnost, koja je najviše bila povezana sa njihovom ljubavlju prema sportu. Strast prema prirodi i lovu te općenito prakticiranje igara na otvorenom tamo su bili rašireniji nego u drugim zemljama. To objašnjava najistaknutije engleske inovacije. U što ubrajamo trend neformalne ležerne odjeće od bijelog ili tiskanog pamuka. Navike u ladanjskom životu dovele su do uvođenja određenog *laisser-allera*,³³ to jest, oslobođenja tijela od krutih odjevnih formi kako u muškoj tako i u ženskoj modi, potaknuto razdobljem romantizma. Muškarci su htjeli više sličiti slugama i kočijašima te je ležerna odjeća u političkim krugovima, stranim posjetiteljima davala dojam neke neformalnosti, pa čak i u njihovom parlamentu, *House of Commons*³⁴ (Boucher 1987, 320).

Giorgio Riello i Peter McNeil (2010.) navode da su Englezi, koji su manje uvažavali ceremonijalno odijevanje, uveli tzv. 'egalitarni'³⁵ stil odijevanja koji je proizašao iz radničke klase. Obje strane su bile u suglasnosti da je Francuska imala najveći utjecaj na modu u većem dijelu osamnaestog stoljeća. Sve do 1780-ih kada su krojači Engleske, te engleska moda postali široko cijenjeni po cijeloj Europi, pa čak i u Francuskoj. Engleski *gentelman*³⁶

³³ Nepraćena sloboda ili lakoća.

³⁴ Izabrano vijeće engleskog parlamenta.

³⁵ Filozofsko razmišljanje koje favorizira jednakost svih ljudi.

³⁶ Muškarac koji dolazi iz dobre obitelji, ponašanja ili dobrog društvenog položaja.

možda je otišao u Italiju zbog kulture i vjerojatno kupiti baršun svilu u Genovu, ali je otišao u Pariz kako bi naručio najkvalitetniju lyonsku svilu za odijelo. Kad je engleska moda težila ka većoj jednostavnosti, kritičari su to smatrali zamornim, baš iz razloga jer je bilo teško ići u korak s intenzivnim modnim promjenama koje su dolazile iz Pariza. Čak i kad su pokušali biti u toku sa Parizom, uvijek su bili tri koraka iza (Riello, McNeil 2010, 217-218).

Slika 8. Muško troslojno odijelo, Engleska, cca 1760. © Victoria and Albert Museum, London 2017.³⁷

Vjerovalo se da će Englezi, zbog svoje nenaglašene kreativnosti u pogledu odijevanja, biti poprilično ismijani u svojim imitacijama francuskih stilova i odijeće. Sredinom stoljeća, muškarci iz više klase inače bi, u prigodnim ceremonijama nosili francusku svečanu odijecu, ali sve češće su se odlučivali za nošenje elegantnije verzije jednostavne - radne odjeće za svakodnevne, ali i svečanije prigode. To su bila frak odijela od vunene tkanine sa minimalnim uresima. Odanost francuskim ukusima u svijetu mode napravio je francuske krojače, garderobijere, sluškinje, plesače i kuhare cijenjenom robom. Francuske sluškinje i garderobijeri, više su znali o trendovima od gospodara. Osim toga poznavali su mnogobrojne tehnike oblikovanja kose i perika. Dominantnost francuske mode prepoznaje se i u korištenju francuskih izraza za bonton i izgled: *etiquette* (1750.), *rouge* (1753.), *passé* (1775.) i *chignon* (1783) (Riello, McNeil 2010, 222).

³⁷ <http://collections.vam.ac.uk/item/O13934/coat-unknown/> (pristupljeno 07.02.2020.)

Tijekom prve četvrtine stoljeća utjecaj Francuske, koji datira iz 1660. godine, nastavio ostavljati svoj trag na engleskoj modi. Do 1740-ih odijelo se još osvrće na francusku modu, ali su recimo kaputi bili puno uži i teži u odnosu na 17. stoljeće, napravljeni od teške vunene tkanine vezene na rubovima kaputa i džepovima. Prsluk ima minimalne ukrase, hlače postaju uže, kravata je od muslina, dok se u svečanim prilikama nosi perike a u dnevnim prirodna kosa. Engleski *justaucorps*, nošen s prslukom, biva lakši, oslobođen silnog nabiranja, što pridonosi slobodi pokreta. Ukrasi postupno nestaju, sve je podređeno funkcionalnosti forme. Troslojno odijelo rađeno je do iste tkanine, za razliku od francuskog. Engleski prsluk je postajao kraći i bio je zakopčan do vrata. Hlače, koje su ponekad bile od sukna ili jelenje kože, dosezale su do ispod koljena (Boucher 1987, 322).

Tako je u engleskoj 1770-ih muško odijelo sadržavalo običan kaput bez ukrasa, koji se rezao na stražnjim krajevima, prsluk je sezao do struka, vratni izrez bio je pokriven maramom, dok su hlače postalje sve dulje i uže. ³⁸

Slika 9. *Macaronis*, Satiričan crtež, Engleska, 1774. Samuel Hieronymus © Victoria and Albert Museum, London 2017. ³⁹

³⁸ <https://www.historic-uk.com/CultureUK/Georgian-Fashion/> (pristupljeno 05.02.2020.)

³⁹ <http://collections.vam.ac.uk/item/O56633/the-macaroni-satirical-drawing-grimm-samuel-hieronymus/> (pristupljeno 06.02.2020.)

Elegantno englesko društvo iz 1770-ih, *the macaronis*⁴⁰, nosili su hlače nizozemskog stila. Takve su hlače bile rastresite i široke da su izgledale poput suknje, a bile su popularne u 17. stoljeću. U modi još su visoke perike, no postupno se predstavlja moda prirodne kose. *Macaronis* nisu bili pripadnici jednostavnog stila, već su svojim neočekivanim i pretjeranim odijelima izazivali čuđenje i podsmijeh. U svakodnevnoj upotrebi vrlo popularan biva britanski *frock* koji se nosio u prvoj polovici stoljeća. Kasnije je prestao biti odjevni predmet za nošenje preko kaputa, te je postao *frock-coat*⁴¹ bez džepova. Ta forma je zamjenila klasičan kaput za jahanje i ostale sportske aktivnosti. Od 1740-ih nailazimo i na sljedeće kapute i ogrtače: sportski i putnički kaput (*great-coat* ili *surtout*), teški kaput (*wrap-rascal*) s dvostrukim ravnim ovratnikom i širokim rukavima sa dubokim manžetama. Britanski ukus za život na otvorenom i vlažna klima zahtijevali su veći izbor udobnijih kaputa nego u Francuskoj. Odjeća je gotovo uvijek bila prilagođena obliku koji su se nosili među radničkim klasama, a koji su zbog svoje praktičnosti uzdignuti u rang elegantnih odjevnih predmeta. Ova jednostavna odjeća bila je toliko univerzalno priznata da je na kraju stoljeća platno zamijenilo baršun i svilu, čak i na dvoru (Boucher 1987, 322).

⁴⁰ Odnosi se na englesko društvo „*Macaroni club*“ osnovano sa strane mladih muškaraca koji su bili popularni od 1760-ih do 1780-ih u Engleskoj. Naziv potječe iz Italije, jer su svoja saznanja o modi i kulturi pronašli upravo u Italiji.

⁴¹ Jednoredni ili dvoredni uski kaput, duljine do koljena, sa otvorom na leđima.

Slika 10. Muški dvoredni frock napravljen od vune sa gumbima omotan u svilu, Engleska, 1790. © Victoria and Albert Museum, London 2017. ⁴²

Prema Giorgio Riello i Peter McNeilu (2010.) do sredine stoljeća bilo je uobičajeno za muškarce iz engleskih viših i srednjih klasa, da u svakodnevnim prilikama, nose ležerno odijelo od platna koje je bilo povezano s neformalnim načinima ladanjskog života. Najpopularniji oblik kaputa bio je *frock*. Umjesto teških ukočenih bočnih nabora svečanog kaputa, sada su imali jednostavnije bočne proreze. Osim toga, za razliku od francuza nosili su pripijene kapute bez džepova ili nabora sa ravnim rukavima i bez puno ukrasa. Dok je Francuska njegovala stil carstva i u odijevanju u engleskoj se njegovao ladanjski život i ležernija funkcionalna odjeća. Ustavna monarhija u Engleskoj, nije dopuštala da kralj ili kraljica postanu modne ikone (izuzetak princ od Walesa, kasnije Georga IV ⁴³) (Riello, McNeil 2010, 228).

Što se tiče muških oglavlja u Engleskoj u osamnaestom stoljeću, prevladava *tricorne*, obrubljen pletenicom i općenito dotjeran kratkim perjem. Nakon 1770. godine postaje manji i nosi se nagnut na vrhu perike. Niži staleži, bili su zadovoljni s nošenjem okruglih šešira s ravnim obodom, poznatim kao *Quaker* šeširi koji su, 1776. godine, počeli postepeno zamijenjivati *tricorne* (Boucher 1987, 322).

⁴² <http://collections.vam.ac.uk/item/O363063/coat-unknown/> (pristupljeno 06.02.2020.)

⁴³ Odnosi se na George IV (1762.-1830.) koji je bio okružen sa grupom mladića zvani Dandies, koji su zagovarali eleganciju u svakom aspektu.

Engleska klima sa maglom i kišama pridonijela je muškoj modi nošenje kišobrana, koji su bili od tafta ili voštane svile. Prateći stil Jonasa Hanwyja (1712.-1786.), neizostavan muški dodatak bio je kišobran koji je na ulicama izazivao podsmijeh (Riello, McNeil 2010, 229-230).

Do kasnih 1770-ih, u garderobi modernog Engleza dominirala bi obična odijela u monotonim bojama, najpopularnije su bile nijanse smeđe i plave boje, a bili su izrađeni od vune, a ne od svile. Goetheov (1749.-1832.) roman njem. *Die Leiden des Jungen Werthers* ili hrv. *Patnje mladog Werthera* (1774.) pomogao je popularizaciji ovog stila u Europi. Werther, predvodnik romantičarskog junaka, nosio je tamnoplavi kaput, široke hlače, prsluk i čizme. To je bio elegantan odjevni predmet inspiriran engleskom narodnom odjećom, koju je u vrijeme Francuske revolucije trebao usvojiti muški svijet. Međutim, revolucija je odgodila engleski utjecaj do kraja stoljeća. Neki su posjetitelji smatrali da su Englezi odjeveni sa jednostavnošću i ljubavlju prema čistoći, drugi su smatrali da zanemarivanje mode nije sasvim prihvatljivo. Dvadeset godina kasnije mješavina raskoši i loše infrastrukture bila je sve očiglednija. No, francusko je društvo njegovalo engleski stil *à l'anglaise*, iako su mu se javno protivili. Autori Riello i McNeil zaključuju da je pred kraj 18. stoljeća engleska modna jednostavnost osvojila ostatak svijeta (Riello, McNeil 2010, 228).

Slika 11. Muško formalno troslojno odijelo, Engleska, 1770.-1780. © Royal Ontario Museum ⁴⁴

U Parizu je razbibriga bila jahanje, od konjskih utrka do običnog jahanja u parkovima, po uzoru na velike londonske vrtove Ranelagh i Vauxhall. Muškarci odijevani u frak kaputima i čizmama, dok su žene bile odijevane u haljine na engleski način (*robes à l'anglaise*). Osim odjevnih engleskih formi u modi i u engleskim tkaninama, Anglo-francuski komercijalni ugovor omogućio je veliko povećanje uvezenih engleskih tkanina u Francusku, dodajući modnom tržištu fine indijske musline koje je u Francusku izvezla britanska istočnoindijska kompanija (*British East Indian Company*).⁴⁵ Ovaj se muslin posebno isticao tijekom revolucionarnih godina u Prvom carstvu, čak je i Napoleona to smetalo, koji je htio da dame na njegovom dvoru nose samo francuske tkanine.

Možemo zaključiti da su dva faktora dominirala u promjenama engleskog odijela. Jedan je bio utjecaj Francuske, a drugi povećani ugled britanskih krojača što je rezultiralo postupno suzdržanijim stilom muške odjeće. Engleski *Dandies*, grupirani oko prijestolonasljednika George IV i oca *Dandy* George Brummell (1778.-1840.) postupno su htjeli nametnuti novi stil muške odjeće. Perfekcija kroja, besprijevano uklapanje, lasniralo je engleske krojače

⁴⁴ <https://collections.rom.on.ca/objects/548151/mans-formal-3piece-suit> (pristupljeno 06.02.2020.)

⁴⁵ Britansko dioničarsko društvo koje je osnovano radi trgovanja s Istočnom Indijom.

među vrhunske svjetske obrtnike. Beau Brummell je bio zaslužan za uvođenje nove mode u muškom odijelu, te se takva odijela nose i dan danas (Boucher 1987, 351).

Slika 12. Muško odijelo, Engleska, cca. 1830. © 2000-2020 The Metropolitan Museum of Art ⁴⁶

Od najranijih godina stoljeća, neizostavan modni dodatak bio je dugački štap, koji je visio s vrpce namotane oko trećeg gumba kaputa. Bio je obilježje romantičnih *dandya*, koji su pokušavali imitirati višu klasu iako dolaze iz srednje klase (Boucher 1987, 322).

Nakon dominacije *Dandiesa* (što je uključivalo nošenje npr. plavog kaputa, kožnog prsluka, uskih crnih hlača zakopčanih sa gumbima kod gležnjeva sa čizmama ili niskim cipelama), ⁴⁷ dugo se u povijesti mode nije pojavio *novi tip* muškarca, promicatelja modnih trendova (Boucher 1987, 351).

⁴⁶ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/81107> (pristupljeno 07.02.2020.)

⁴⁷ Muško odijelo ranog 19. stoljeća (Boucher 1987, 371).

4. ZAKLJUČAK

Istražujući literaturu i povijesne izvore drugih autora, definirani su pojam i problematika muškog odijela. Muško odijelo se pojavljuje u našoj povijesti kao jedno od glavnih djelova muške mode, time transformirajući mušku modu, ne samo sa oblikom već i sa ukrasima i dodacima. Od 18. stoljeća pa sve do danas troslojno muško odijelo je obilježilo modu, sa razvijanjem forme, korištenjem različitih tkanina i modnim dodacima.

U osamnaestom stoljeću možemo analizirati različite utjecaje koji su pridonjeli razvoju muškog odijela: društveno-politička scena, trgovina, razvoj tekstilne industrije. Tkanine su bile raskošnije i složenije, sa različitim uzorcima i vezovima, napravljene od svile, vune ili pamuka. Sa razvojem industrije sve je bilo moguće, pa time i stvoriti trend koji uključuje univerzalnu odjeću, to jest odjeću koju sve klase mogu nositi koji svoj procvat doživljava krajem stoljeća. Nakon pada monarhije odijelo više nije bilo centar luksuza, užitka i statusa, već je bilo podvrgnuto slobodi i suprotsavljanju aristokracije. U tim povijesnim okolnostima možemo zaključiti da kvaliteta proizvoda više nije bila toliko bitna kao i na početku stoljeća, već je ovdje prevladavala potreba za funkcionalnom jednostavnom odjećom.

Razlike između odijela sa početka stoljeća i na kraju su bile drastične, kako u Francuskoj tako i u Engleskoj. Francuska je dominirala do sredine 18. stoljeća, na dvoru i među plemićima maštovitim i raskošnim stilom, dok je Engleska tekstilnom industrijom ekonomski napredovala i njegovala jednostavan stil. Kada pogledamo muško odijelo na početku stoljeća i u Francuskoj i u Engleskoj, možemo zaključiti da je francuska moda bila poželjnija u obje države. Englezi su nosili *habit à la française* sve do 1760-ih, dok su Francuzi tek od 1780-ih prihvatili englesku modu i uvrstili ju u svoju svakodnevicu. Da nije bilo francuske revolucije, engleska moda možda nebi ni procvijetala krajem stoljeća. U tim događajima možemo jasno vidjeti da jedna bez druge nebi funkcionirale niti napredovale. Obje zemlje, su jedna drugoj konkurirale kako u industriji tako i u modi, tjerajući se da svoje proizvode i modne trendove usavrše, kako bi bile vodeća modna prijestolnica.

U 21. stoljeću muško odijelo i dalje prevladava modnom scenom, kako i u Francuskoj tako i u Engleskoj. U tu kategoriju možemo svrstati određene modne kuće kao što su Prada, Louis Vuitton, Vivianne Westwood čije su neke od „*ready-to-wear*“ kolekcija inspirirane baš muškom modom osamnaestog stoljeća.

5. LITERATURA

Trpimir Macan i Franko Mirošević, *Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. stoljeću I. izdanje*, Školska knjiga, Zagreb 1993.

Enrico Cravetto, *Povijest 12 Kolonijalizami građanske revolucije*, Jutarnji list, 2008.

Katarina Nina Simončič, *Picturing gender: From Identity Code to Resistance Code in Fashion Culture*, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2016.

Francois Boucher, *20,000 Years of Fashion: The History of Costume and Personal Adornment*, Harry N. Abrams, INC., New York, 1987.

François-Marie Grau, *Povijest odijevanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008

Giorgio Riello and Peter McNeil, *The Fashion History Reader Global perspectives*, Routledge London & New York, 2010.

INTERNETSKI IZVORI:

<https://www.historic-uk.com/CultureUK/Georgian-Fashion/>

POPIS VIZUALA:

Slika 1. Muško odijelo sprijeda i straga, Francuska cca. 1755. , Los Angeles County Museum of Art © MUSEUM ASSOCIATES 2020

Preuzeto sa : <https://collections.lacma.org/node/214656> pristupljeno 05.02.2020.

<https://collections.lacma.org/node/214656> pristupljeno 05.02.2020.

Slika 2. *Tricorne* šešir napravljen od vune, kasno 18. stoljeće , Europa © 2000-2020 The Metropolitan Museum of Art

Preuzeto sa: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/112622>

Slika 3. *Habit à la française*, Francuska, 1780. © 2013. BUNKA GAKUEN COSTUME MUSEUM.

Preuzeto sa: <https://museum.bunka.ac.jp/cate/euro/>

Slika 4. L.Boilly: *The Actor Chenard as a Sans-Culotte*, 1792. Paris, Musée Carnavalet (Francois Boucher 1987, 335)

Slika 5. Zasedanje Zakonodavne skupštine u Versaillesu 5. Svibnja 1789., slikar Auguste Couder (1789.-1873.) © 2020 Getty Images

Preuzeto sa: <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/opening-des-etats-generaux-in-versailles-5-may-1789-news-photo/587490290>

Slika 6. *The Incroyables*, Francuska cca. 1797. © 2020 diktats

Preuzeto sa: <https://www.diktats.com/products/incroyables-et-merveilleuses-suite-de-4-gravures-circa-1797>

Slika 7. Portret Napoleona, Cara Francuske, u Ceremonijalnoj odjeći, 1805. , slikar François-Pascal-Simon Gérard © 1996-2019 Virginia Museum of Fine Arts

Preuzeto sa: <https://www.vmfamuseum.org/learn/resources/napoleon-exhibition-family-visiting-guide/>

Slika 8. Muško troslojno odijelo, Engleska, cca 1760. © Victoria and Albert Museum, London 2017.

Preuzeto sa: <http://collections.vam.ac.uk/item/O13934/coat-unknown/>

Slika 9. *Macaronis*, Satiričan crtež, Engleska, 1774. Samuel Hieronymus © Victoria and Albert Museum, London 2017.

Preuzeto sa: <http://collections.vam.ac.uk/item/O56633/the-macaroni-satirical-drawing-grimm-samuel-hieronymus/>

Slika 10. Muški dvoredni frock napravljen od vune sa gumbima omotanim u svilu, Engleska, 1790. © Victoria and Albert Museum, London 2017.

Preuzeto sa: <http://collections.vam.ac.uk/item/O363063/coat-unknown/>

Slika 11. Muško formalno troslojno odijelo, Engleska, 1770.-1780. © Royal Ontario Museum

Preuzeto sa: <https://collections.rom.on.ca/objects/548151/mans-formal-3piece-suit>
<https://collections.rom.on.ca/objects/548151/mans-formal-3piece-suit>

Slika 12. Muško odijelo, Engleska, cca. 1830. © 2000-2020 The Metropolitan Museum of Art

Preuzeto sa: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/81107>